

ALFÖLDY JENŐ (1939) Kecskemét

ALFÖLDY JENŐ

Tornai József: Magyarul virágzó fa

Gondolat, 2019

A „Magyarul virágzó fa”: *anyanyelvünk életfája*, mely több mint ezer éve, nemzedékről nemzedékre életben tartja a magyarságot. A metaforikus cím az ősi nomád („pogány”) és a Szent István óta létező, európai (keresztény) kultúránk összefoglaló jelképe. Tornai József új verseskötetének címe prózai átíratomban az *anya* és az *élet* toldalékszavakkal bővült az *életfa* és az *anyanyelv* összetett fogalmaivá. A vers szimbolikája visszautal azokra az ősi időkre, amikor országunk még nem volt, de kultúránk már igen. Volt már életfa, és volt már anyanyelv. A verscím (egyúttal könyvcím) leleménye: három szóban benne foglalják a nyelvben élő nemzet s a műveltséget saját oltványaival gyarapító mester közös terebélye, spirituális egysége. A természetanya tavaszi virágzása jelzi a nyelvközösség életerejét, a költői művelés hozzájárulását a fennmaradáshoz és a megújuláshoz. A virágzó életfa ellensúlyozza a könyv másik vezérgondolatát, a kilencvenkettedik évében járó költő férfiasan tudomásul vett elmúlástudatát. Tornai képekbe simuló fogalmakban ragadja meg természeti létezésünk és tudatosított elmúlásunk – s így teljes életünk – remény- és fájdalomteli értelmét. Tornai kétpólusú költészetének mindenkori jellegzetességeihez tartozik a szorongató létparadoxon: a nemlét, a semmi tudatában élünk. Kiemelkedtünk az állatvilágból gondolkodó tudatunkkal, de cserébe elvesztettük bibliai (evolúciós szempontból animális) ártatlanságunkat, s kényszeresen törekszünk arra, hogy visszaszerezük hamar elillanó létörömünket. Az állatvilág alkalmi félelmeit a szinte állandósult gondra, szorongásra változtattuk tudatunkkal. Az ösboldogságot pedig a baudelaire-i „mesterséges gyönyörök” fogyasztására cserélte a modern ember. A költő a maga tudatosított saját-létével és a határtalan világegyetem létezésével egyszerre néz szembe, ahogy Rilke a nyolcadik *Duinói elégiában*. Szembenézésünk értelme, hogy ráeszméljünk: halandón is részei vagyunk az örök univerzumnak.

A verseskötet egyik legbecselesebb művében (*Mint a semmi, ami voltál*) a költő mintha Vörösmarty *Csongor és Tündéjének* allegorikus alakja, az Éj aszszonya szavait visszhangozná a 21. századból. A teremtés előtti és a „világvége” utáni éjszaka közötti létezés a mi legtágabb hazánk. Ez a roppant csilla-

gászati létezésidő is felfoghatatlan emberi aggyal, noha több évezredes mitológiai, művészetek, tudományok és filozófiák alkottak fogalmat az emberiség megjelenéséről és megsemmisüléséről, s mindarról, ami ezt megelőzte, és ami egyéni elmúlásunk, majd általános kihalásunk után követi.

Kilencvenkettedik évére Tornai, tűnődve a mulandóságon, a megélt múltban talál fogódzót. Mindaz, amit „teljes életet” élő emberként megtapasztalt, megismert és tudatosított, életművében szellemi és lelki, kozmológiai és természeti, vallás- és művelődéstörténeti vonatkozásokban gazdagon állt össze költői világképpé. Racionális igényessége, fejlett kritikai érzéke és költői intuíciója révén lett a nagy kérdésekkel szembenező alkotó. Életművében a lényeges elemek körforgásszerűen térnek vissza, s a „magyarul virágzó fa”, a vele szimbiózist alkotó világfilozófiával együtt, spirálszerűen növekszik mind magasabbra.

Könyörgés a versírásért című költeményében műveit „verskentaurojaimnak” nevezi – az animális ösztönből és az őket megregulázó gondolatokból egybe komponált mitológikus lényeknek látatja költeményeit. A vers a tapasztalat, a tudatalattiból is táplált emlékezet és a gondolkodástörténetből szerzett tudás közös szüleménye. „A vers ösztön, mély ígézet: / gyönyör, fájdalom, égedelem, / gondolatból páráznak a képek” – írja *Bábból lepke* című, a „különös gubókból lesznek lepkék” Babits Mihályát eszünkbe villantó átváltozásversében. Visszatérően vall az anyanyelv semmivel nem pótolható, versekre ihlető kifejezőeszközéről. Egyik régebbi kötetében (*Drága nyelvem, zöld lebegés örülete*, 2002) szürrealista túlzással fokozta szinte a paroxizmusig a magyar nyelv iránti elragadtatását. Mostani verseskötetében is vall arról, hogy a gondolat- és látomáshordozó költemény olyan képződmény, amely csakis az anyanyelvi formák által válik szerelemünneplő és sirató, gyásztól és örömtől ihletett, közösségi sorskérdéseket szóvá tevő szolgálattá, egyben költői hangszerré. Tornai „szabályos” ütemhangsúlyos versei általában jól énekelhetők, nemegyszer táncszókkal, verstani dobbantásokkal, csujjogatóssal hangzókkal.

Egy-egy versében előfordul, hogy elnagyolt részletek, hanyag-elegáns szinkópás ritmusok kúsz-

nak föl folyondárként a gondolat nedveitől s a látomás fotoszintéziseitől hatalmasra nőtt, virágzást és hervadást váltogató szálfájára. A szótagszám vagy a sormetszet fontossága időnként mellékessé válik a gondolati, képi szükségszerűséghez képest. Ám egyrészt sosem tartozott a formálás értelmében a versötövösök, -ékszerészek és -porcelánfestők közé, másrészt maradéktalan szabadságot követel igazmondásának és mágikus képeinek. Fölösleges verse szinte nincsen. Mi több, a tökéletességet is megközelíti olyan remekeiben, mint az *Egy-egy szó, egy-egy szó*, a *Mint a semmi, ami voltál*, a *Könyörgés versírásért*, az *Angyalszárnyas*, az *Azt álmodtam*, a *Versemben örök a nyár* vagy *A teremtés-hagyomány*. További címeket is kiemelhetnék, de inkább megállok az utóljára említett kettőnél, mert ezek izgalmas következtetésekre vezetnek a költő istenes verseinek hosszú-hosszú történetében.

Az *Angyalszárnyas* a költő édesanyjához szól: kéri, hogy mint az üdvösségben biztosan részesült, egész életében mélyen hívó asszony, járjon közbe az Úrnál pogány észjárású fiának lelke érdekében. Régi egyházi és népi imákra emlékeztet ez: akár a latinul zengő *Ave Mariára*, akár a Magyarok Nagyasszonyára, akár a számarháton kis Jézusával menekülő zsidó asszonykára gondolunk, hatalmas lelki felhajtóereje van a Tornai-féle szakrális anyaképnek. (Észünkbe jut József Attila utolsó előtti verse is, az *Édes anyám, egyetlen, drága...*). Annyi panteista, animista, eretneki kételye birtokában – melyet ezernyi verse és esszéje közt kifejlesztett – Tornai engem, a nagy életmű új mérföldkövéhez érve, főhajtásra késztet.

A *teremtés-hagyomány* úgy indul, mint a mítoszok és vallási történetek, tudománytalan hiedelmek, hamis ideológiák sokaságát elutasító versei. Fölteszi a kérdést: vajon a világvallások és azok változatai miért szólnak mind olyan Teremtőről és Mindenhatóról, aki még sohasem adott jelt önnön létezéséről? A költő ismeri kedvence, Baudelaire választát: Isten az egyetlen létező, akinek léte nem szorul bizonyításra. De Tornait még ez a formás paradoxon sem tudta levenni lábáról. Miért neveznek ki egyes prófétákat Istenségnek, mint például a kétezer éves keresztény kultúrában középponti jelentőségű Jézust? –

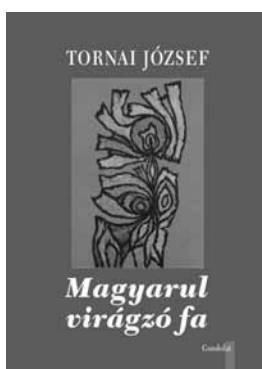
A költő kamaszkora óta kételkedett Jézus isteni mivoltában. Ebben a versében mégis úgy szólítja meg Jézust, mint akinek élete, tanításai és csodái egy percig sem kétségesek: „A halottaiból föltámadó / názáreti magára veszi a világ bűneit, / ő a Megváltó,

a Szabadító, ő a szeretet. // Nincs boldogabb annál, ki Tőle / fogadja el a szenvedést és a halált.” Először olvasva megfordult a fejemben, hogy a költő talán ironikusan idézi vissza vitafeleit. A nagybetűs „Tőle” aztán mást sugallt. S ami még fontosabb: a buddhizmussal rokonszenvező Tornai nem gúnyolódhat, nem is kételkedhet abban, hogy Jézus Krisztusnak elsőszámú „igéje” a szeretet, éppúgy, mint Gautama Sziddhártának. *Fétiskép ne legyen* című versében így elmélkedik a népi és műköltői imádságok, bibliai példabeszédek hangján sokszor megszólaló költő: „tisztítsd meg a búzát minden ocsújától, hogy ábrázatod soha fétiskép ne legyen”. Vakhitű, gondolkozni rest felebarátainak érdekében kéri a Mestert: adjon nekik védelmet a hiteltelenítő fetiszálás ellen. Ez már hit a javából, ha nem is bizonyítás.

Tornainak mindig volt köze a szürrealizmus-hoz, s most egy különösen nagyvonalú és a mindenséget átfogó, mindössze tizenkét soros versében mutatja be, mire képes a jó szürrealista költői kép. A vers képi egységei úgy fokozzák a kozmikus teljességképzetünket „az Értől az óceánig” és az óceántól a filozófiai és kozmológiai értelemben egyaránt oly talányos, metafizikai (*vagyis értelmezhetetlen*) „semmi előtti semmiig”, ahogy mások filozofikus lírájában még soha, hacsak nem a születő gondolat döntés előtti zavarodottságát is kifejező „Őskáosz” formájában. Érdekes a *semmi* szó *valamikénti* használata: nem pusztán túlzásnak, hanem egy új dimenzióknak érzem a vers szerkezetében, lírai-logikai rendjében.

A paradoxonok költője most is izgalmas vitát folytat önmagában a gondolat, ugyanúgy a kételkedés kínjáról, megszenvedettségében fölemelő szépségéről. A természet a madarakkal, fákkal, vízekkel ezúttal is csonkítatlanul őrzi a boldog „normád” ifjúkor és férfikor üdítő levegőjét, és néhai szerelmei, túlélt barátai, akárcsak számlálatlan könyvi, zenei, összművészeti táplálékai mindmáig képet adnak a megélt élet és az agysejtjeit kítőltő világ hálás szívű gyermekének lanckadatlan lelki-szellemi aktivitásáról. A „javíthatatlannak” vélt racionalista az *értelemnél továbbra* tekint: a költői sejtelmek, víziók József Attila-i honába. Ezért írja bartókian modernizált népdalformában, a *Danse macabre*-ben három variáns szédületig foko-

zott körforgásával: „Istenem Istenem, / fedd el az eszemet: / félek a haláltól, / mint még voltam gyerek”. A nyelvtani szabálytalanság illik a táncvers szédületéhez. Az ilyen költői fogások nem kimódoltak. A tömören összevont mondatban fonografon rögzí-

tett népmesék emléke sejlik föl. A könyv mintegy fél tucat verséből megcsapott a magyar verskultúrának az a nagyvonalú összetettsége, amely a magyar népdaltól az isteni lényeket megérintő Berzsenyitől Weöresig tartalmazza líratörténetünk ihlető forrásait. Példaképeit a külföldiekkel együtt nehéz lenne felsorolni, de most nem is egy versében föltűnik, hogy az idősödő Arany János rezignáltan kesergő, mégis megnyugvást kisugárzó költeményeihez is mennyire közel került. Erre gyönyörű példa a teremtményekről is demokratikusan és barátián szóló *Szürkevarjú*. Közel került Szent Ferenc pártfogoltjaihoz, a madarakat ápoló Tandorihoz is.

Az isteni lényeg – és a ráció védelmében oly sokszor megnyilatkozó Tornai József? Magam is érzem e szavaim szokatlanságát. De régóta látom jeleit annak az önkéntelen vonzaskörnek, amely hol a végtelen kozmoszon és a semmin túlra röpi képzetetét – hol az eszmélő, mindent végiggondoló racionalista egyéniséget láttatja velem, aki Ádámként nem szakadhat el – Madáchcsal mondván – A Föld gravitációs terétől (Goethénél a Föld Szellemétől). Évek óta érlelődik bennem az érzés: Tornai önkéntelenül sokat foglalkozik azzal, amit sokszor expressis verbis tagad: a sejtelmekből összeálló hitet, és olykor „elárulja”, már nem is olyan önkéntelenül, hogy ez az érzelmekhez és nem annyira a gondolatokhoz közel álló pozitív „kísértés” ugyancsak megkönyöríti két voltaire-iánusan eretnek vagy nietzscheien krisztustagadó műve között. Nem beszélék „megtérésről”, ez pontatlan kifejezés volna.

A költészet autonómiájáról szöveg, amely kiköveteli a megszenvedett, súlyos vívódások közepett születő igazmondást, a vox humanát.

Visszatérve a címadó versre, elmondhatom róla: Kölcseytől, Vörösmartytól, de József Attilától és Illyés Gyulától is ránk hagyományozott nemzeti himnuszaink szerkezetét és szellemét követi. Érdekesség, hogy a kereszténység fölvétele előtti magyarság isteneihez intézett fohással kezdődik, „sors-isteneknek” nevezve őket. Ezek a mitológiai *ős-istenek* is jóváhagyják, hogy István a „törzsi részekből” egybegyűrje az országot a kereszt jegyében. Az egységesé vált magyarságot tatárok és törökök akarták kiirtani a földről, s a „nyugati és szomszéd héják” is megtépték a nemzettest maradékát. Úgy, ahogy Tornai nagy elődei is megírták. Ők az élni akarás meg nem magyarázható reményével ajánlották a Gondviselő kegyébe népünket. Tornai tapasztalati úton jut el a 21. századi magyarság emberi kondíciójáig: még mindig fennáll nemzetünk, s még mindig hitele van a hagyományos himnuszforma kiéneklésének: „S most, huszonegyedik század, / mire szánod a hazánkat? / Régi erejét a szélvész / megtépázta, mégis él, és / nő a honfoglalás óta / a magyarul virágzó fa.” Kijelentheti ezt, mert „versemben örök a nyár”, ahogy a könyv utolsó sorában írja. Külön értéknek tartom, hogy a mai, nemzettagadó világkörnyezetben rendületlenül visszaigazolja Kölcsey, Vörösmarty és a többiek szavát. Képekből konstruált jelképrendszere él, mert él a magyar nyelv, a magyar műveltség, a magyar költészet.

KOLOZSI ORSOLYA

Bodor Ádám: *Sehol*

Magvető, 2019

KOLOZSI ORSOLYA (1980) Budapest

Nem kevesebb, mint nyolc évet kellett várni Bodor Ádám új kötetére, hiszen legutóbb 2011-ben jelent meg könyve, a nagy sikert aratott *Verhovina madarai*. A 2019-es elbeszéléskötet, a *Sehol* a Magvető Kiadóra jellemzően igényes borítót kapott, amely egyszerűsége és letisztultsága ellenére erősen megragadja a lendő olvasót, sötét, kontrasztos színeivel pedig előkészíti a fedőlapok között olvasható szövegek Bodor Ádámától megszokott komor, súlyos hangulatát. Egy sötét utcán lépkedő emberalak, egész pontosan csak egy része, a lába, árnyékkal együtt: egy esti kép, egy ember, aki éppen kilép a képből. Nagyon sokféle aszociációt indíthat el, az eltűnés megjelenítése éppúgy

lehet, mint az engesztelhetetlen haladásé. A kötet címe hasonlóan rejtélyes: a határozatlan tagadó névmás olyan helyet jelöl, amely nem létezik, ezzel is erősítve a balladai homályt, a bizonytalanságot. Bodor eddigi köteteinek címében gyakorta meghatározó volt a helymegjelölés, most is erről van szó, de a hely, ahová indul, és vele együtt az olvasó is – nincs sehol.

A *Sehol* hét elbeszélésének szinte mindegyikében meghatározó jelentőségűek lesznek a helyek, valahol nyilván mindig vannak a szereplők, de valójában annyira a periférián és láthatatlanul, mintha tényleg sehol sem lennének, vagy másként fogalmazva: a *sehol*-ban léteznének. A nyitó és a záró no-